

Monumentalizacija srpske monarhije: o suvremenim debatama oko restauracije monarhije u Srbiji

TODOR KULJIĆ

Odeljenje za sociologiju

Filozofski fakultet u Beogradu, Srbija i Crna Gora

Prikazan je jedan segment suvremene restaurativne srpske kulture sjećanja, monarhistički. U prilogu je najprije (1) definirana bit monarhije uopće, kao najčišćeg oblika osobne vlasti, zatim (2) ukratko prikazana osobitost srpske novovjekovne monarhije, i (3) nova poslijesocijalistička srpska monarhistička kultura. Srpska monarhija bila je funkcionalna u 19. stoljeću, nakon Prvog svjetskog rata postala je anakrona, a današnji restaurativni monarhizam pokušaj je učvršćenja poljuljanog nacionalno-državnog jedinstva.

Ključne riječi: monarhija, osobna vlast, politička kultura, konvertiti

Nakon sloma hladnog rata i obnove kapitalizma 1990-ih skoro sve balkanske države bile su suočene i s restauracijom prijesocijalističkih monarhija. Premda bivši monarsi i njihovi nasljednici nisu skrivali želju za povratkom na vlast, njihove pretenzije bile su ipak različite. Bugarski prestolonasljednik Simeon II. priklonio se republikanskom ustavu i postao predsjednik vlade Bugarske. Crnogorski princ Nikola Petrović izjasnio se kao republikanac i obećao da neće otvarati pitanje monarhije. I rumunjski kralj Mihailo priznao je republiku i zauzvrat postao veleposlanik. Kralj Konstantin napustio je Grčku 1967., gdje je monarhija ukinuta referendumom 1974., a sve donedavno kralju je bio zabranjen povratak. U Albaniji je također 1997. na referendumu propao povratak kralja Leke I. U Jugoslaviji je na isti način monarhija ukinuta još 1945. na referendumu, ali se prestolonasljednik Aleksandar Karađorđević 1990-ih vratio u zemlju, a 2000. godine službeno mu je i vraćen posjed. Promatrano u još širim kontinentalnim okvirima, osim Juana Carlosa I., koji je 1975. nakon Frankove smrti okrunjen u Španjolskoj (gdje je monarhija bila svrgnuta 1931.), u Europi nije bilo restauracije monarhije. Može li kriza na Balkanu obnoviti monarhiju i u kakvom sklopu se u Srbiji obnavlja monarhizam?

U srpskom kolektivnom pamćenju, u službenoj slici prošlosti i u srpskoj poslijesocijalističkoj historiografiji obnavlja se slika monumentalne nacionalne prošlosti. Dio monumentalne historije, u Nietzscheovu smislu, je srpska monarhija kao simbol nacionalnog identiteta i jedinstva, ali su to i

raznovrsna zalaganja za obnovu monarhije. Obnova zanimanja za monarhiju je rezultat tijesnog prožimanja novostvorenog kolektivnog pamćenja i historije. Ove dvije vrste društvene svijesti u srpskoj historiografiji danas se prepliću, iako im je spoznajna i integrativna uloga oprečna. Dok je pamćenje apsolutno, historija uočava samo relativno. U jezgri historije je kritična rasprava, a pamćenje zadržava sadržaje koji pomažu integraciju skupine. Historija stalno preispituje pamćenje. Razvoj historije je njezina permanentna sekularizacija. F. Nietzsche¹ i P. Nora² jasno su uočili da kritička historija ne slavi, već detronizira, dok pamćenje sakralizira. Kritičku historiju ne zanima društvena uloga niti njegovanje slavni identiteta, već racionalna rekonstrukcija prošloga.

Tome nasuprot, svako kolektivno pamćenje, koje ističe izabrane događaje kao osjećajna i vrijednosna središta pamćenja, u isto je vrijeme moralizacija prošlosti. Istraživanja svijetle nacionalne prošlosti najlakše se podvrgavaju imperativima kolektivnog pamćenja. U renacionaliziranom kolektivnom pamćenju više nema mjesta za stradanja komunista, već samo za žrtve njihove politike. U poslijesocijalističkim istraživanjima prošlosti, koja se i dalje zaklanjaju Rankeovim načelom "wie es eigentlich gewesen ist", nije teško raspoznati mobilizaciju pamćenja zbog obilježavanja moralnih zahtjeva. Je li taj "boom pamćenja" prevladanih ustanova nacionalne države u Srbiji danas zamjena za hladnu kritičku historiju nacije, i postaje li pamćenje danas nova "svjetovna religija", zamjena za metafiziku, s novim osjećajnim potencijalom koji se lako politizira? Odmah treba reći da ima i skrivanih područja između historije i pamćenja, a ne prepoznati ih znači biti pozitivistički slijep i upasti u zamku postmodernizma u kojoj su sve krave crne (sve je tobože konstrukcija). E. Hobsbawm piše o sivoj zoni između pamćenja i historije, kao ničijoj zemlji. Najbliža prošlost uvijek skriva najviše iznenađenja i ona je najteži dio prošlosti za povjesničare. Bez distance vidimo onako kako želimo vidjeti, kako nas interesi nose. Ipak, na ovom mjestu nas ne zanima napetost između pamćenja i historije, već prodor suvremenog kolektivnog pamćenja u historiografiju, tj. ona uloga prošlosti u historiji o kojoj je J. Habermas govorio kao o "javnoj upotrebi povijesti".³ Drugim riječima, u kakvom sklopu se događa nova restauracija, tj. vraćanje prijesocijalističkim vrijednostima iz prve polovice 20. stoljeća?

Globalizacija i rehabilitacija monarhije

Na početku treba reći da nije lako razdvojiti historijske od nehistorijskih vrijednosti, jer se u provali "novog" skrivaju mnogi arhaizmi. Domaća postmoderna oživljava čak i fašizam, a zagovornici ljudskih prava i pravne države brane crkvu i monarhiju kao ključne nacionalne ustanove. Unatoč

¹ Fridrih NIČE, *O koristi i šteti istorije za život*, Beograd 1979.

² Pierre NORA, "Between Memory and History", *Representations* 26, Spring 1989.

³ Jürgen HABERMAS, "Vom öffentlichen Gebrauch der Historie", *"Historikerstreit" - Die Dokumentation der Kontroverse um die Einzigartigkeit der nationalsozialistischen Judenvernichtung*, München 1987.

kaosu mogu se donekle razdvojiti sadržaji kolektivnog pamćenja, koje je društveno-integrativne prirode, od sadržaja kritičke historije, koji su spoznajnog značaja. Uz malo kritičnosti nije teško uočiti nadmoć prvog oblika svijesti koje se kostimira znanošću. Ali čak i kada se raspoznava prilično normalizirana suvremena hegemonija kolektivnog pamćenja nad historijom, treba se dobro napregnuti da bi se uočilo što je u prošlosti vrijedno znanja i očuvanja i koje su ideje i ustanove poticale razvoj shvaćen kriterijima modernizacije. Strepnja u historiografiji se javlja kada historija otkrije da je žrtva pamćenja, koje nastoji prevladati.⁴ Grubo rečeno, razvijenog opreza ove vrste u suvremenoj srpskoj misli o prošlosti nema. To se može uočiti samo kada se uspoređi domaća situacija s europskim okruženjem, a ne onda kada se ravnamo prema vlastitim kriterijima ili kada se usporedimo s najbližim susjedima.

Transnacionalna politička kultura, koju nosi globalizacija, stvara novu kulturu sjećanja u kojoj se junačka djela iz prošlosti sve više raspoznaju kao konstruirani mitovi. Premda i globalizacija nosi različite oblike fragmentacije, i u izravnom obliku nameće usklađivanje u središtvu procesa, nepoštovanje njezinih pravila u osnovi vodi periferijalizaciji. Globalizacija je u Europi potaknula rušenje različitih nacionalnih mitova, jer etnocentrizam koči tržište i kretanje multinacionalnog kapitala. Kada svijetla prošlost i ponos izgube integrativnu snagu, traže se druga sredstva politike. Ponos više nije sredstvo mobilizacije, a nikada nije ni bio poluga kritične historije. Svako slavljenje prošlosti guši budućnost, a monumentalizacija sputava kritičnost. Razilaženje Zapadnog Balkana i Europe krajem 20. stoljeća pokazuje, između ostalog, i to kako poslijejunačka kultura globalizacije nije spojiva sa monumentalizacijom historije. Novo tisućljeće nameće nove okvire pamćenja, tj. nove potrebe koje oblikuju viđenje prošlosti. Nova kultura sjećanja traži nove prioritete točke sjećanja u prošlosti, kao branike novih vrijednosti. Od vrste potreba ovisi dubina i vrsta prerade istorije, ali i oštrina u razlikovanju trajnog od efemernog u prošlosti. Svjedoci smo supostojanja proturječnog i nepredvidivog procesa globalizacije s jedne strane i tvrdokorne balkanizacije s druge strane. Ova napetost nije uvijek vidljiva jer se ideološki neutralizira. Unatoč neprozirnosti sukoba globalnog i lokalnog, prilično je upadljiv novi osjećajni nacionalni poredak sjećanja u kojem etnička pripadnost nameće restaurativno-monumentalni obrazac prerade prošlosti. Svjedoci smo restauracije "prijekomunističkih kostura" u nacionalnim historijama, koji istovremeno razvijaju snažne mehanizme zaborava. Jedan od tih kostura čine različiti pokušaji rehabilitacije srpske monarhije u općem sklopu globalizacije. Nije riječ samo o izričitim zahtjevima za restauracijom krune, nego i o široj obnovi konzervatizma u čijoj je jezgri monumentalizacija nacionalne i konfesionalne prošlosti.

⁴ P. NORA, n. dj.

Monumentalizacija monarhije i relativiziranje antifašizma

U Istočnoj Europi došlo je do eruptivne provale prošlosti, posvuda je nacionalizam relativizirao dotadašnji osnovni antifašistički državno legitimacijski okvir. Konstituiranje novih nacionalnih država tražilo je izmišljanje i dotjerivanje prijesocijalističke monumentalne prošlosti. Dok je na Zapadu prošlost desakralizirana (oslobođena hladnoratovskog pritiska), na Istoku je grčevita potraga za osnivačkim mitovima i novim nultim trenutkom, početkom autentične historije. Jedan oblik novog osnivačkog mita u Srbiji je i revalorizacija monarhije. Monumentalizacija monarhije je druga strana relativiziranja antifašizma. Da bi se s monarhije skinula sjena izdaje zbog bijega iz zemlje 1941., potrebno je antifašizam proglasiti iracionalnim buntom, a kvislinštvo razumnom nacionalnom politikom. Ili kako je jedan suvremeni monarhista (M. Bečković) rekao: "U Jajcu je 1943. godine izgubljeno Kosovo, porečeno Takovo, oboren Lovćen i poništen Oplenac". Riječju, slom monarhije je sinteza i vrhunac ukupne srpske martirologije. Poraz monarhije nije samo nacionalno-državni diskontinuitet, nego i važna ponosna karika u lancu srpskih žrtava. A kako je svako trpljenje zaloga budućeg spasenja, tako je rojalistička martirologija važan segment monarhističke ideologije. Slika pasivne srpske monarhije kao komunističke žrtve svakako nije dovoljno politički uvjerljiva, pa je zato nužna dodatna revizija. Preradom prošlosti treba izgraditi čak i aktivnu antifašističku sliku srpske monarhije. Naime, da bi se neutralizirala uobičajena slika kralja kao izdajnika, jer je iz Nikšića odletio još u tijeku vojnog raspada u travnju 1941., a koju su komunisti vješto instrumentalizirali i trajno kastrirali borbenu karizmu dinastije, treba sada bar njegove postrojbe uključiti u antifašizam. Najnoviji, samo naizgled suprotni obrazac spašavanja časti monarhije jeste pokušaj uključivanja monarhističkih četnika u antifašistički oružani pokret. Četnici nisu samo antifašisti, nego navodno i prvi antifašisti u Srbiji. Nije teško vidjeti da je cilj spomenutih konstrukcija umanjivanje značaja komunističkog otpora fašizmu, a time i potkopavanje legitimnosti komunističke vlasti. Na Balkanu je borbeni učinak uvijek bio najviši suverenitet vlasti. A kastriranje ratničke karizme izravno je vodilo padu s vlasti. Monarhistička reakcija vjerojatno je aktualnija danas i zato što je socijalizam desakralizirao nacionalne mitove, pa se i slava monarhije, kao oblik nacionalnog mita, sada obnavlja i kao izraz zasićenosti dekretiranom komunističkom slikom prošlosti. U sklopu odmrznutog sjećanja na Drugi svjetski rat i stanje nakon njega grade se nove dogme o nacionalnim junacima u monarhističkom i o izdajnicima u antimonarhističkom sklopu. Ne treba ni podsjećati da svaka monumentalna historija počiva na dogmama. Jedva da je potrebno spominjati da se kritičko gledanje na nacionalnu prošlost razlikuje od monumentalne historije. Ovo prvo podrazumijeva zaborav monumentalnosti vlastite grupe. Slojeviti kritički pristup prošlosti razara društveno-integrativne iracionalne iluzije i problematizira idejni sklop u kojem one jedino mogu opstati. Nietzsche je zapazio da je težnja za uspostavljanjem historijske pravednosti "užasna vrlina jer uvijek podriva i ruši ono živo".⁵

Njoj nasuprot, sud kritičke historije uvijek je detroniziranje monumentalnih privida i rasterćenje sadašnjice od imperativa prošlosti. U ovom prilogu bit će riječi samo o jednom segmentu suvremene srpske obnoviteljske kulture sjećanja, monarhističkom. Zato najprije treba (1) definirati bit monarhije općenito, zatim (2) ukratko prikazati osobitosti srpske novovjekovne monarhije, i (3) novu poslijesocijalističku monarhističku kulturu.

Bit monarhije

Ono što svako pamćenje čini simbolički i politički uspješnim jest njegova neodređenost, tj. mogućnost različitog akcentiranja i tumačenja. Neusuglašeno i različito tumačenje biti monarhije dodatno zapliće sukobe oko njezinog značenja. Zbog dvojbi koje se javljaju u suvremenim raspravama oko biti monarhije trebalo bi objasniti ključni sadržaj ovog pojma koji se provlači u njegovim različitim historijskim oblicima. Monarhija je državni oblik kojim rukovodi jedna fizička volja koja se ne može izvoditi iz bilo koje druge zemaljske volje. Monarh je iznad države, a time i izvan pravnog sklopa, pa je njegova vlast privatno-pravne prirode. Nema monarha s ograničenim mandatom, a teokracija i patrimonijalizam su rodno tlo monarhije. Monarhija je historijski najtrajniji oblik osobne vlasti, a monarhijsko političko-obiteljsko nasljedno pravo je najčvršće institucionalizirani kontinuitet osobne vlasti. Osobna državna vlast označava različite oblike nepodijeljene vlasti koji ne počivaju na pokoravanju bezličnom općem zakonu podjednako obveznim za sve pripadnike društva, već na pravilima koja se izvođe iz osobnog poštovanja poglavara. U pravnom pogledu osobnu vlast karakterizira: (1) postojanje autonomnog, manje ili više patrimonijalnog prava poglavara koje nema opći karakter, i (2) u prostornom i vremenskom pogledu neograničena ovlaštenja poglavara i nepostojanje nezavisnih ustanova za kontrolu njegove vlasti.⁶

U monarhijskom načelu su u neprerušenom vidu izraženi nepogrešivost i neodgovornost kao temeljni sadržaji osobne vlasti. Materijalni sadržaj ovog načela podrazumijeva da se nijedna politička borba ne smije usmjeravati protiv krune, jer je nužno održavati njezin apsolutni autoritet radi jedinstva države. Historičari monarhijskog prava pokazali su različite historijske oblike neodgovornosti prisutne u njemu.⁷ Helenski basileus bio je podređen samo bogovima i u biti neodgovoran. Rani rimski kraljevi i kasniji carevi, kao i bizantski basileus, bili su još neodgovorniji. Vlast rimskog cara počivala je na kolegijalnim službama bez regulirane odgovornosti. Doduše, ni u rimskoj republici magistrati nisu bili među sobom odgovorni, već je jam-

⁵ F. NIČE, n. dj., 50.

⁶ Todor KULJIĆ, *Oblici lične vlasti – Sociološkoistorijska studija o ideologiji i organizaciji uticajnih evropskih oblika lične vlasti od antike do savremenog doba*, Beograd 1994., 6.

⁷ Franz HAUKE, *Die geschichtlichen Grundlagen des Monarchenrechts, Ein Beitrag zur Bearbeitung des österreichischen Staatsrechts*, Wien 1913.; Ernst H. KANTOROWICZ, *Die zwei Körper des Königs – Eine Studie zur politischen Theologie des Mittelalters*, München 1990.

stvo državnog uređenja bio kratak i omeđeni rok službe. U Rimu i Bizantu dizanje na tron i obaranje careva, tj. provođenje "volje naroda", nije bilo pitanje prava, već moći. Moćni uzurpatori proglašavani su carevima s Božjom pomoći ili bez nje. Tek će u srednjem vijeku struktura lenskog feudalizma donekle ograničiti neodgovornost monarha, jer je aristokracija shvaćala svoju dužnost i vjernost samo kao ugovor na temelju lenskog prava. U Zapadnoj Europi u ovom razdoblju neodgovornog monarha ograničavala je i vrhovna vlast pape. Unatoč postojanju više središta moći, u srednjem vijeku doktrina monarhomaha (o odgovornosti i kažnjivosti monarha) bila je nemoćna.

Nema monarhije bez crkvenog posvećenja. Sakralno društvo traži sakralnog vladara, a u mističnom sklopu Kristova kraljevstva često je nejasno gdje prestaje crkvena, a gdje počinje svjetovna podložnost. U monarhiji je vidljiva sprega ovozemaljske pravde i svetog poslanstva, pa je i pravdanje monarha transcendentale prirode. Božja milost dugo je suzbijala svako pravo na otpor. Zato ni odnosi kraljeva s ostalim moćnim skupinama u pravnom smislu nikada nisu bili jasno regulirani, pa ni klauzura o odgovornosti monarha nikada nije mogla steći jasan i čvrsti oblik.⁸ Učenje o vlasti po milosti Božjoj bila je složena i rastezljiva hijerokratska ili cezaropapistička idejna tvorevina koja se mogla različito naglašavati i prilagođavati interesima konkretnog vladajućeg klasnog saveza. Uvijek je u Božjem mandatu kralja prisutno vječno nezavisno pravo koje se ne može izvesti iz volje podčinjenih. Iako je kralj smrtan, njegovo dostojanstvo i političko biće su besmrtni.⁹ U krajnjoj instanci teokratsko-monarhijska legitimnost ne počiva na volji podčinjenih već na iracionalnom božanskom mandatu. Ni vlast ni narod nisu suvereni, već Bog. Vladar i podčinjeni su u svim monarhijama uklopljeni u teokratsku zamisao o suverenitetu i podvrgnuti iracionalnom i transcendentnom božanskom pravu, koje tumači manje ili više samostalna vjerska ustanova. Dakle, pri svakom pravdanju vlasti preko Božje milosti, monarh se razlikuje od republikanskog magistrata po tome što i njegovo subjektivno vladajuće pravo (a ne samo neotuđive prerogative monarhije kao ustanove) izvire iz Božjeg htijenja i nastaje bez sudjelovanja ljudske volje. Najkonkretniji izraz ove ideologije je shvaćanje o urođenom vladajućem pravu dinastije.

Sve do danas doktrina o neodgovornosti monarha nije napuštena. Da bi se kruna izuzela od dnevne politike, kraljevi se izuzimaju iz nadležnosti civilnog sudstva, i nikakav propust im se ne može staviti u krivnju. To je katkada pravdano ideologijom o vlasti po Božjoj milosti (klasični), a katkad učenjem o društvenom ugovoru (prosvijećeni apsolutizam) koje je imalo isključivo ukrasnu ulogu. Čak su i neki klasici konstitucionalizma i pravne države bili slabi prema monarhiji. Montesquieu je pisao da je loš savjet monarhu kažnjiv, ali se samom monarhu ne može suditi. B. Konstan je tvrdio da kralj ne može grijehiti, Jelinek je pisao da položaj monarha kao vrhovnog

⁸ Fritz KERN, *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter*, Leipzig 1914., 50.

⁹ E. H. KANTOROWICZ, n. dj., 73.

organa, od koga proizlazi sva vlast, nije spojiv s odgovornošću, a Gerber se zalagao za pravnu zaštitu integriteta monarha. Okolnost da je monarhijska krvna karizma uvijek bila genetski rizična, jer je na vlast preko nasljeđa mogao doći genij, ali i budala, pravdana je višim imperativima državnog ili nacionalnog jedinstva. U oba slučaja trebalo je njegovati iluziju o njegovoj nepogrešivosti. U stvarnosti monarsi su najčešće posjedovali samo ono što se naziva božanskim diletantizmom.

Ipak u historiji neodgovorni vladar nije uvijek bio goli uzurpator jer su neodgovornost monarha prihvaćale ostale utjecajne skupine zbog različitih razloga. Najčešće je to bila kriza i rat. Još je, naime, u Rimu vrijedilo da je zbog sigurnosti države nužno da za vrijeme službe magistrati budu sveti. U nestabilnim srednjovjekovnim državama učiniti državnog poglavara odgovornim značilo je detronizaciju i unošenje revolucije u ustav. Za legitimitete bilo je to rušenje idejnog i realnog autoriteta, nered i krv. U novovjekovnim konstitucionalnim monarhijama stajalište o neodgovornosti monarha također je izričito. Jelinek je otvoreno priznavao da posvuda gdje je zamisao državnog jedinstva jasno izražena, u biti pojma monarha leži neodgovornost. Za razliku od monarha, predsjednici republike izričito su podvrgnuti jurisdikciji. Pošto nisu Božji izaslanici, njihova smjena nije potresala državu. Republikanski poretci štitili su se od rasula stvarajući čvrsta pravila smjene poglavara, a ne time što bi ove smjene sprečavali. Međutim, u određenim kriznim situacijama republika, kada bi položaj vladajućih grupa bio ugrožen, svjesno je prihvaćala neodgovornost vladara da bi se spriječilo državno rasulo. Kultovi fašističkih i nekih socijalističkih vladara također su oblici pravdanja neodgovorne vlasti. Danas se neodgovorni monarh javlja kao jamstvo željenog nacionalnog jedinstva.

Karizmatička nestabilnost srpske monarhije

Monarhije mogu biti različite unatoč osnovnoj neodgovornoj strukturi svake od njih. Monarhija raspolaže velikom sposobnošću prilagođavanja različitim historijskim i socijalnim prilikama, pa su različito organizirane države spojive s pojmom i biti monarhije. Važan izvor elastičnosti monarhije je način njezina pravdanja preko Božje milosti. Harold Laski je davno zapazio da se metafizički sadržaj britanske krune otima racionalnoj kritici. Uz to, kao i svi drugi politički oblici i monarhija se oblikuje u sklopu konkretne političke kulture i proturječnosti prostora. Novovjekovna srpska monarhija formirana je u sklopu patrijarhalnog društva, a orijentalni (ruski i osmanski) cezaropapizam dao joj je posebnu boju. Ona se potvrđivala uglavnom u ratovima i bila je lišena duge dinastičke krvne karizme, a katkad i Božje milosti. Prve vladare nezavisne Srbije narod je birao u ustanku, a sve dok je Srbija bila vazalna, ovi su postavljani po milosti sultana. Milost sultana zamjenjivala je milost kršćanskog Boga i njegova opunomoćenika - patrijarha. Turski sultan je dugo iskazivao milost prema vazalnoj srpskoj vladarskoj kući. Srpske dinastije, izrasle iz stočnih trgovaca, nisu, doduše, bile uvezene (kao kod ostalih mladih balkanskih država 19. stoljeća), ali su ipak bile

karizmatički nestabilne. Okolnosti da je samo Srbija u svom okruženju imala neuvezene dinastije kod nekih stvari osjećaj etničke superiornosti, ponosa i samozadovoljstva jer je to tobože dokaz državotvorne snage Srba. Ove okolnosti ne bi trebale jačati ponos niti taštinu monarhista, jer je međunarodno priznanje Srbije i njezine monarhije uvijek zavisilo o interesima velikih sila. Osim toga, stalni sukob domaćih dinastija davao je dodatnu skorojevićevsku crtu srpskoj monarhiji i pretorijanski ton njezinoj novovjekovnoj historiji. Pretorijanske oficirske garde uvijek su bile u blizini dvora. Početkom 1920-ih godina komunistički poslanik Ž. Milojković je monarhijsku skupštinu uvjeravao da Šumadija nije monarhistička. Tu je narod u posljednjih sto godina jednog vladara ubio sjekirom, drugog i trećeg protjerao, četvrtog ubio, a petog čak sa ženom ubio.¹⁰ Ove riječi potvrdio je i kasniji razvoj. Vojska je zbacila kneza Pavla u ožujku 1941., a na izborima u studenom 1945. narod je zbacio monarhiju, po svemu sudeći ne zato što je više vjerovao u demokratičnost novog vladara, nego zato što se prethodni nije potvrdio na ratištu. Potvrđena karizma ratnika je srpskim monarhijama davala autoritet, a povlačenje s bojišta crnogorskog kralja Nikole i posljednjeg Karađorđevića kastriralo je karizmu njihovih dinastija. U austrijskom i britanskom parlamentarizmu prava kruna postupno su prenošena na manje ili više razvijene staleške parlamente, a na Balkanu su vladari uvijek zadržavali natparlamentarnu moć, jer nije bilo staleža niti razvijene buržoazije, sila koje bi ih natjerale na realno konstitucionaliziranje. Najveći dio balkanskih država još je bio u vazalnom položaju pod Osmanskim carstvom u vrijeme kada su u Europi apsolutizam zamijenile ustavne monarhije. Tek je knez Mihailo Obrenović (1823. - 1868.) stvorio dvor, zakašnjeli relikv apsolutizma, ukidajući patrijarhalni očevo apsolutizam, odnosno ustaničkog vođu okruženog momcima. Pašinski konak kneza Miloša Obrenovića (1780. - 1860.) zamjenjuje dvor kneza Mihaila u vrijeme kada se u Zapadnoj Europi snažno širi republikanstvo i organizirani radnički pokret. U Srednjoj, Istočnoj i Južnoj Europi monarsi su bili realni, a ne simbolički, posjednici najviše vlasti i stvarni zapovjednici vojske.

Skorojevićevske srpske dinastije

Nulti trenutak srpske monarhijske tradicije nije 1804., niti 1814. godina, jer ustaničke vođe nisu odmah birani za monarhe, niti im je ovaj titular bio priznat u zemlji i izvan nje. Tek 1882. Srbija je postala kraljevina. Sve do 1878. titular srpskih vladara bio je vazalne prirode. Uvjet za postojane monarhije su državna nezavisnost, homogena nacija, nacionalna crkva, priznata i potvrđena dinastija i plemstvo. Posljednja dva uvjeta nisu postojala u Srbiji. Labilnost srpske monarhije uzrokovana je nestabilnim načinom izbora vladara i prijetnjom suparničke dinastije, također opskrbljene ustaničkom i borbenom karizmom. Intronizacija mladih dinastija bila je labavo regulirana čak i tradicijom. Vođe ustanka narod je birao aklamacijom, a u miru to su

¹⁰ Ivan RIBAR, *Iz moje političke suradnje (1901-1965)*, Zagreb 1965., 224.

činile oligarhijske grupe ratnika-knezova (ustavobranitelji) ili zavjerenika (crnorukci). Vrijeme je oblikovalo nepovjerljive, licemjerne i neprijateljske crte prvih srpskih političara (junak i krvopija). Borba za opstanak stvarala je političku kulturu primjerenu okruženju, opterećenu lukavošću, licemjernošću, hajdučijom i urotništvom. Kao da je to uočavala jedino domaća inteligencija formirana na Zapadu. Monarhijski ceremonijal i dvor bili su također nerazvijeni. Srpski monarsi-ratnici njegovali su neslužbenu komunikaciju vladara s narodom, prisutnu još u ustaničkoj tradiciji. Bila je to relativno spontana plebejska kultura mladih dinastija izraslih iz ratnika i stočnih trgovaca, a ne izdvojenog staleškog plemstva s ekskluzivnom kulturom i stoljećima dugim genealoškim stablom.¹¹ Srpske monarhije bile su u sjeni anti-dinastičkih vojnih urota, a izbor vladara nije bio vezan uz čvršći predstavnički sustav. Zbog izostanka neprijeporne karizme dinastije, položaj kneza i kralja bio je nesiguran i dvojio je između hilijastičke kultizacije ratnika i njegova iznenadnog pada.

Pretorijanstvo i labilnost monarhije

Pretorijanstvo je najvidljiviji segment kaotičnog i nebirokratski reguliranog nasljeđa srpske monarhije, ne samo u odnosu vladara i podanika, nego i pogledu stabilnosti karizmatski kvalificirane kuće - dinastije. Orijentalno nasljeđe ovdje je ostavilo značajan trag, prije svega u nestabilnom odnosu vojske i vladara. U sultanizmu su vladari morali stalno podmićivati vojsku darovima i obećanjima, ali su istim sredstvima vojnici i odmamljivani od vladara, pa su ih zbacivali. U Srbiji je vojska obarala ne samo kraljeve nego i dinastije, jer su one bile neukorijenjene. Nije bilo neprijeporne domaće dinastičke karizme, kao npr. kod Burbona, Hohenzollerna ili kod Habsburga. Za specifičnu labilnost srpskih monarhija odgovorna je i Srpska pravoslavna crkva kao glavna "ustanova spasenja", koja je doduše monopolizirala pristup Bogu, ali nije bila u toj mjeri hijerokratski isključiva da bi ustrajala na stajalištu da samo vladavina jedne dinastije jamči vezu s Bogom. Cezaropapistički podređeni patrijarsi i mitropoliti bez većih otpora prenosili su božji dar milosti osloboditeljima i uzurpatorima prijestola, a pretorijanci nisu strepili od uskraćivanja Božje pomoći niti od anateme. U permanentnom ratnom stanju bila je suverena oslobodilačka politička kultura. Karizma je stjecana na bojnopolju, a ne u crkvi. U ovoj tradiciji i ubojstvo vladara (tirana) pravdano je solunaštvom, tj. polaganjem prava boraca na apsolutnu vlast na temelju ratnih zasluga.¹² Moralni kapital boračkog učinka bio je neprijeporan, a junak je bio stariji od službenika. Toma Vučić nije poštovao Miloša Obrenovića, a Crna ruka je bila stalna prijetnja za obje dinastije. Unatoč nastojanju da legitimnost osiguraju kombinacijom karizme krvi i crkvenog posvećenja, upravo zbog neprekinutog pretorijanstva, srpske monarhije nisu raspolagale elementarnom birokratskom stabilnošću.

¹¹ T. KULJIĆ, n. dj., 31.-51.

¹² ISTI, *Tito – Sociološkoistorijska studija*, Beograd 1998., 40.-44.

Treba spomenuti još jednu važnu okolnost koja je potkopavala stabilnost srpske krune. Nema, naime, stabilne monarhije bez staleške aristokracije kao šireg prstena - oslonca krune. Knez Miloš je spriječio nastanak nasljednog plemstva, što će kasnije bitno olakšati posao republikancima. Zauzvrat će dugo Toma Vučić ponavljati: "Svi smo ravni, što je knjaz to je i svinjar",¹³ a ustavobranitelji su bili latentni republikanci. Odsutnost aristokracije davala je posebnu labilnost srpskim dinastijama, koje su se više oslanjale na vojsku i trgovce. Kod stabilnih dinastija aristokracija (koja se također poziva na karizmu "plave krvi") je nužan temelj dinastije, a kralj je prvi plemić. Nasljedna aristokracija je životno zainteresirana za nasljednu monarhiju i na različite načine je podržava i osmišljava. Srpski dvor bez zaštite plemstva bio je stalno na udaru pretorijanskih skupina. Karađorđe i Miloš stekli su vlast borbom, a ne krvnim pravom. Koliko god bila zaslužena i priznata, njihova borbena karizma i vlast njihovih nasljednika mogli su na sličan način budući oslobodioci i kastrirati. Obaranjem dinastija i sami pretorijanci stjecali su karizmu rušitelja prijestola (Crna ruka). Miloša su vojvode prognale, a njegovoj mladoj dinastiji vojska je stalno prijetila. Unatoč labilnosti, prva srpska vazalna monarhija (kneževina) na čelu s Milošem obavila je velike modernizacijske zadatke. Miloš je vladao despotски, ali je u vanjsko-političkom pogledu ojačao srpsku autonomiju, a u unutrašnjoj politici ozakonio slobodni seljački posjed i ubrzao razvoj kapitalizma. Na neki način je učinak svih kasnijih monarhijskih režima bio manji od Miloševog.

Aktualnost i anakronizam monarhije

Aktualnost i historijsku funkcionalnost srpske monarhije nemoguće je pratiti izvan sklopa europskog okruženja. Teško je reći da je sve do početka kratkog 20. stoljeća srpska vladarska kuća, koja se postupno oslobađala istočnjačke boje, bila ispod duha vremena monarhijske Europe svoga doba. Ona je imala i državotvornu ulogu, jer se Balkan morao prilagođavati političkoj kulturi okruženja. Sve do kraja Prvog svjetskog rata dominantna kontinentalna politička kultura bila je monarhijska. Zato je nerearno ocijeniti da je republikanstvo na Balkanu moglo izravno proizaći iz oslobođenja od osmanskog despotizma kao balasta, ali i kao uzora. Po svemu sudeći, to nije bilo moguće sve do kraja Prvog svjetskog rata, kada se sa slomom europskih carevina srušila i monarhijska kultura. Srpska monarhija preživjela je ovaj epohalni republikanski udar jer je pripadala taboru ratnih pobjednika. Kraj svjetskog rata označio je pojavu republikanstva na europskoj sceni. Proboj nije uvijek bio demokratski. Njemački fašizam je reakcionarni izraz sloma njemačke krune i aristokracije. Prije 1918. republikanstvo, osim francuskog i američkog, nije bilo dominantno, niti zarazno. U SAD-u je republika ustoličena znatno ranije jer je multinacionalna država bila antiteza prijetećem britanskom monarhizmu od koga je izborila nezavisnost. U otporu britanskoj kruni SAD se okreću republici 1783., a na isti način i katolički Irci 1949.

¹³ Slobodan JOVANOVIĆ, *Ustavobranitelji - i njihova vlada 1838-1858*, Beograd 1925., 189.-190.

Tri francuske republike (Prva 1792.-1804., Druga 1848.-1852., i Treća 1870.-1940.) također nisu sve do kraja Prvog svjetskog rata ugrožavale monarhizam. Srpsku monarhiju najviše je uzdrmao slom ruskog carstva.

Po svemu sudeći Oktobarska revolucija je najzaslužnija za rušenje europske monarhijske kulture, jer su pod njezinim zaraznim utjecajem nezadovoljne radničke i vojničke mase oborile carevine u Njemačkoj i Austro-Ugarskoj. Antimonarhističkih buna bilo je i ranije, ali je tek nakon Prvog svjetskog rata u oslabljenim europskim državama, potresenim ratnim nezadovoljstvom i pod utjecajem boljševizma, rušenje prijestolja postalo djelotvorni zarazni virus. Na sličan lančani način događalo se rušenje kapitalizma početkom 1920-ih i krajem 1940-ih, ali i nagli slom europskog socijalizma poslije 1989. Na kontinentu su snažni idejno-politički obrati uvijek bili zarazni i brzo su se širili po načelu domino efekta (1789., 1848., 1917., 1989.) otuda što je europski etnički miješani prostor u društveno-ekonomskom, vjerskom i idejno-političkom pogledu isprepleten, srodan i povezan. U sklopu sve ubrzanije dinamike širenja ideja, preko socijalnog nezadovoljstva širokih slojeva, a pod utjecajem prije svega Oktobarske revolucije, europska monarhijska kultura dovedena je 1918. do sloma. Staro društvo izgubilo je nebesko ovlaštenje, a rušenjem moćnih carstava postale su i kraljevine anarhije. Slom ruske pravoslavne carevine 1917. bitno je oslabio sve ostale pravoslavne monarhije, gotovo u istoj mjeri u kojoj su promjene u Sovjetskom Savezu krajem 1980-ih godina bile od odlučujućeg značaja za urušavanje europskog socijalizma. Doduše, Kraljevina SHS je još kratko vrijeme bila potrebna Hrvatima i Slovencima zbog straha od obnove Austro-Ugarske i Francuzima kao antikomunistički cordon sanitaire. Ako se uz to razmotre stalno nestabilni balkanski uvjeti, gdje je u sumrak raspada europskih carevina nastao i nakon njihova sloma ostao trajno eksplozivan prostor etnički izmiješanih malih nacija i njihovih nedefiniranih granica, lakše je shvatiti težinu stvaranja stabilne monarhije. Slava srpske vojske iz prethodnog rata nije domaćoj monarhiji mogla dulje jačati međunarodni ugled, prije svega zbog uspona Njemačke, ali i zbog nezainteresiranosti Sovjetskog Saveza. Istovremeno je solunaštvo (koje je surovo iskazao Puniša Račić revolverom u parlamentu) trajno remetilo odnose u novoj državi, a jugoslavenstvo je sve više tražilo republikansku federaciju, umjesto krutog monarhijskog centralizma. Ukratko, Karađorđevići ni zbog vanjskih, ni zbog unutrašnjih razloga nisu mogli postati Habsburzi, tj. vladari multietničke države. S druge strane, zbog snage kosovskog mita, osnivačke idejne konstrukcije srpske nacije, monarhija na Balkanu bila je prirodno upućena na jednu crkvu i na jedan narod. Usput rečeno, smiješno je i pomisliti na mogućnost stvaranja jugoslavenskog plemstva. Slično američkom i irskom antimonarhističkom separatizmu, i hrvatski se oblikovao u naglašenom republikanskom obličju. Na njega je posljednji srpski monarh odgovarao militarističkim ultima ratio: "Ama doći će njima Pera (general Živković, op. T. K.), oca im hrvatskog".¹⁴ Riječju, u Europi i u Jugoslaviji između dvaju svjetskih ratova anakronizam

¹⁴ Đorđe STANKOVIĆ, *Nikola Pašić i Hrvati (1918-1923)*, Beograd 1995., 74.

krune postao je sasvim uočljiviji, a s jačanjem europskih i domaćih republikanskih snaga različitog usmjerenja (ljevičarskih i desničarskih) monarhija je postala nepovratna. Slom carevina značio je i slom klasičnih kraljevina, koje se sada u obliku konstitucionalnih monarhija kostimiraju novim nekarizmatičkim sadržajima i bore za opstanak. Slom ruskog, njemačkog, austro-ugarskog i turskog carstva konačno i nepovratno je učvrstio europsko republikanstvo. Na ruševinama dva zadnja multietnička carstva nastala je višenacionalna jugoslavenska monarhija, opterećena međunacionalnim i socijalnim sukobima i prožeta anakronizmom *dei gratia* u novoj republikanskoj Europi. Unatoč unutarnjim napetostima, Jugoslavija je bila najmaštovitija politička ideja koja je nastala i primijenjena u Istočnoj Europi (Stevan K. Pavlović), jer je značila raskid kontinuiteta beskonačnog stvaranja etničkih država zasnovanih na tvrdokornom spoju jezičnog i vjerskog jedinstva, njegovanog u školi, parohijskoj crkvi i vojsci. Na ovom konzervativnom jedinstvu počivala je i srpska monarhija, pa je otuda upravo jugoslavenstvo, a ne nacionalizam, bilo njezina radikalna antiteza.

Načini ostvarenja jugoslavenske države više svjedoče o državotvornom potencijalu raznih političkih kultura nego o njezinoj nemogućnosti. Nacionalni, liberalni i ljevičarski otpori srpskoj kruni počeli su još 1920., a surovo su objelodanjeni fašističkim atentatom 1934. u Marseilleu. Republikanci su bili otvoreniji prema prosvjetiteljskom i europskom okruženju, posebno nakon sloma europskih carevina. Liberalni i komunistički protumonarhizam prožimao je političku kulturu. Kod komunističke vlasti bila je na djelu autoritarna modernizacija i kozmopolizacija, dok je obnovljeni poslijesocijalistički višepartijski sistem normalizirao militantni nacionalizam. U općem okviru oslobodilačke političke kulture tekao je dijalektički sukob balkanskog monarhizma i republikanstva. S druge strane, nacionalni konzervativci gledali su uvijek u monarhiji branu ne samo protiv socijalizma i liberalizma, nego i protiv kozmopolitizma i internacionalizma. Kako isti kažu, monarhiju nisu ukinuli Srbi, nego je ova ukinuta Srbima u Jajcu. Idejno-politička polarizacija ogledala se prilično jasno u podjeli na monarhiste i republikance. Monarhizma nema izvan nacionalizma, dok je republikanstvo obuhvaćalo i nadnacionalne struje.

Monarhistička konvertitska politička kultura Srbije

Već je spomenuto da je osnovni obrazac pravdanja novovjekovnih srpskih monarhija bio jednostran i labilan. Srpske skorojevićevske dinastije i monarhije nisu se pravdale karizmom krvi (dugim redom nasljeđa), već pretežno solunaštvom, tj. pravom na neograničenu vlast na osnovi dokazanog ratnog učinka. Ratniku, ustaniku, po prirodi stvari, pripada neograničena vlast i plijen. Svaka karizma se potvrđuje, a u kroničnom ratnom stanju najviši ulog je riskiranje života u borbi. Nakon obožavanja vladara - vojskovođe slijedila je njihova demonizacija. Nagli uspon nerijetko se završavao padom. Spasitelji su lako postajali upropastitelji. U kriznim razdobljima otkazivanje lojalnosti vladaru bilo je samorazumljivo. Prevrtiljivost je bila

uvjet preživljavanja. Solunaštvo i konverzija su nerazdvojne strane srpske oslobodilačke političke kulture. U ovom sklopu javlja se apologija i detronizacija monarhije.

Ocjena monarhije nije potpuna bez ocjene monarhističke političke kulture u koju spada i nova monarhistička historiografija. Vrlo uopćeno rečeno ona se nalazi u sivoj zoni između kolektivnog pamćenja i historije. Suvremena srpska historiografija je pod snažnim utjecajem potreba sadašnjice ne uspijevajući dovoljno očuvati ogradu i odmak od kolektivnog pamćenja koje oblikuju nove vladajuće snage. Svježije sjećanje dominira nad hladnom raščlambom, društveno-integrativno pamćenje se izmiješalo sa historijom. Ne samo što u "historiografiji tranzicije" nije prioritet razdvajanje historije od pamćenja, nego se kod nas ne razvijaju historija pamćenja i kultura sjećanja, discipline koje se bave proučavanjem utjecaja historije, tj. raščlambom prisutnosti slike prošlosti u aktualnoj svijesti pojedinaca, skupina i nacija. Kultura sjećanja je važan segment političke kulture. Aktualnost monarhije naglo je izbila na vidjelo nakon sloma posljednjeg europskog socijalističkog sustava u Srbiji 2000. godine. Vlast obnovljenog srpskog kapitalizma vratila je pretendentu na prijestolje posjed, doduše bez dvorskog ceremonijala. Ponovno uvođenje u posjed pretendenta na srpsko prijestolje trebalo je još više istaknuti radikalni raskid s "komunističkim razdobljem". Zbog istog razloga i srpski krupni kapital ubrzano se pravoslavizira, naglašava patriotsku retoriku, a vjerojatno bi iz straha od ljevice prihvatio i monarhiju. Monarhija je "revoluciji iz 2000." bila sredstvo za isticanje novog "nultog trenutka".

U isto vrijeme u javnosti se aktivira uloga tzv. krunskog savjeta, s jasnim restaurativnim pretenzijama. Ovdje je važno istaknuti da su apologete monarhije, ne manje od monarha, zrcalo političke kulture. Stoga nije ni čudno što i monarhija ima svoju inteligenciju. Bilo bi pogrešno misliti da je presedan i paradoks to što se u Srbiji danas dobar dio monarhističke inteligencije novači iz redova bivših uglednih komunista (Pavle Nikolić, Radoslav Stojanović, Vuk Drašković). Ovaj proces samo je uži i manje značaj rukavac općeg tijeka konverzije s lijeva udesno. Možda bi se mogao nazvati dvostrukom konverzijom. Nije, naime, riječ samo o zaokretu od pravdanja socijalizma k apologiji kapitalizma, nego i o obratu od republikanstva ka monarhizmu. Ovi zaokreti različito se obrazlažu, a pravdanja dvostruke konverzije su trivijalizirana. Bilo bi neopravdano isticati presedan za ove zaokrete. Stvari postaju manje zagonetne ako se ima na umu da je u političkoj kulturi nestabilnog balkanskog prostora konverzija više pravilo, nego iznimka. Najprije je Jovan Cvijić, a zatim i Vladimir Dedijer, u naglašeno krutom borbom mentalitetu uočio sklonost koja mu je potpuno oprečna. To je konvertitstvo ili dogmatski preobražaj sastavni dio dinarskog mentaliteta. Cvijić je pisao o konvertiranju i promjeni vjere zbog seobe i teškog života (islamiziranje i pokatoličenje). Strastvenu borbu protiv Turaka smjenjivala su razdoblja prelaska u tursku službu.¹⁵ U odnosu prema vođi konvertitstvo je

¹⁵ Vladimir DEDIJER, *Veliki buntovnik Milovan Đilas – prilozi za biografiju*, Beograd 1991.

još trajnije i naglašenije. Oгледа se u kolebanju između oduševljenog prihvaćanja i strastvenog demoniziranja, od potpune odanosti do mržnje, od gole apologije do negiranja svakog učinka. Egzistencijalna ugroženost i pragmatizam, neobuzdane nade i razočaranja su neke od okolnosti koje mogu pomoći shvaćanju konverzije kao skoro normalnog segmenta političke kulture, a ne kao iznenadnih zaokreta, koje treba moralistički osuđivati. To što i Tito, kao žrtva osvete bivših lakeja, nije prošao bolje od srpskih kraljeva samo svjedoči o konverziji kao procesu dugog trajanja.

Prvi zadatak kritičke historije nije brisanje vlastite prošlosti, nego kritički zaborav njezine lažne slave. Kakav je zaborav aktivan u poslijesocijalističkom svijetu? Samo je naizgled prirodan i spontan. Rušenje Titovih spomenika i masovnu osudu socijalizma kao totalitarne prošlosti prati šutnja o vlastitoj upletenosti u bivši režim. Iz ove napetosti rađaju se nove isključivosti prenaplašenog pokajanja: nova lojalnost dokazuje se žestokim demonizacijama socijalizma. Praćena je iskrivljenim samoshvaćanjem konvertita kao žrtava socijalizma ili unutrašnjih disidenata. Suočavanje s prošlošću događa se na javnom i društveno poželjnom ceremonijalnom planu antikomunizma. Antikomunizam je okvir novog poretka sjećanja, ali i zaborava. To je nekažnjeni prostor za pokazivanje vlastite demokratske usmjerenosti i lojalnosti novom duhu vremena, dok je na planu pojedinačne biografije suočavanje s komunističkom prošlošću ne toliko tabuizirano koliko ignorirano kao nebitan detalj biografije. I ovdje je stvorena prešutna zajednica zaborava konvertita oko gledišta da je komunistička prošlost nebitna, slučajna i prolazna epizoda koju ne treba spominjati.

Bilo bi pogrešno zaokret ka monarhizmu objašnjavati samo nepostojanošću idejno-političkog opredjeljenja zbog egzistencijalne ugroženosti. U svakoj krizi javlja se zov za jedinstvom čiji je simbol karizmatički junak i nepogrešivi vođa. Odavno je uočeno da rasulo stvara potrebu za ocem nacije, nepogrešivim autoritetom, stožerom okupljanja i neprijepornim nacionalnim simbolom. Manje ili više iracionalizirano jedinstvo skupine (klase, nacije, rase) traži čelnike posebnog soja. Krajem 1980-ih osobni znak srpskog jedinstva još uvijek je mogao predstavljati komunist, da bi se početkom 21. stoljeća nacionalna potreba Srba radikalizirala u još neodgovornijem smjeru i počela iskazivati u restorativnom zovu za kraljem, jer je nacija obezglavljena i u državnom pogledu razbijena. Ponovno se sugerira da nacija ne može biti bez poglavara čiji autoritet treba bezuvjetno osigurati, a u ovom trenutku ta se potreba prikriva ustavnim monarhijom. Potreba za kraljem pravda se i suvremenom nestabilnom političkom strukturom koja je lišena iznadpartijske instance. Načelo "kralj kraljuje, a ne vlada" - tvrde suvremeni monarhisti, ublažilo bi nestabilnost države nastalu zbog stranačkih sukoba. Briga za državno jedinstvo u mnogih je pobudila sumnju u republikanstvo. Udio bivših komunista u krunskom savjetu i oko njega može također biti svjedočanstvo dvoznačnosti domaće političke kulture, unatoč tome što je konverzija normalizirana. Možda i zato što se primjedba da je najteže prvi put promijeniti vjeru na svakoj novoj prekretnici ponovno potvrđuje. Zalaganje bivših komunista za monarhiju može se, kao uostalom i kod osta-

lih konvertita i renegata, načelno tumačiti kao izraz prenaplašenog pokajanja radi dokazivanja nove lojalnosti, ali i kao spontana psihološka čvrstorkaška reakcija. Naime, što su bile veće nade, to je bolnije otrežnjavanje i dublje razočaranje. Kao da su se najvatreniji, a ne najdosljedniji komunisti najbrže i razočaravali. Intelektualci ova kolebanja iz ekstrema u ekstrem samo naizgled vještije osmišljavaju i pravdaju kvazikonstitucionalnom frazeologijom (demokraciji je potrebno da "kralj kraljuje") ili konzervativnom retorikom ("bog, kralj, domaćin"). Barem za sada ostaje oštar ukus "patriotizma": ako je u pitanju nacionalno jedinstvo - žrtvovat ćemo i odgovornost poglavara.

Zaključak

Iz navedenog ne slijedi da je novovjekovna srpska monarhija bila od početka historijski nefunkcionalna, a još manje da je uvijek bila anakrona. Funkcionalnost srpske monarhije treba pažljivo raščlanjivati i historično tumačiti uklapajući je uvijek u širi sklop okruženja i dominantne političke kulture svakog užeg historijskog razdoblja. U cjelini uzevši, srpska monarhija u 19. stoljeću nije imala alternativu, a u otporu osmanskom carstvu potvrdila je državotvornu ulogu. S epohalnim promjenama svijeta nakon Prvog svjetskog rata labilna monarhija bila je osuđena na propast. Jugoslavija između dvaju svjetskih ratova bila je anakrona zbog monarhizma, a ne zbog jugoslavenstva, a u 21. stoljeću povratak kruni izravno ide "uz nos" historiji. Teško je naći državu koja se, naime, nakon polustoljetnog republikanskog razdoblja vratila monarhiji. Obnova monarhije u Srbiji samo bi osnažila prisutne stereotipove o nepopravljivom balkanizmu nacije. Je li suvremeno prizivanje monarhije samo pokušaj obnove mitske oslobodilačke slave u sadašnjici koja nema što drugo slaviti? Ili je možda govor o srpskoj monarhiji danas uočljiv zato što je od nje jako malo preostalo u kolektivnom pamćenju. Mitska monarhija najprije se izgubila u komunističkoj autoritarnoj modernizaciji, a danas je ugrožava i nejunačko pamćenje globalizacije. I na kraju, treba li monarhiju čuvati samo zbog identiteta njezinih čuvara - historičara? Ili je kao i svakoj sadašnjici i srpskom kapitalizmu potrebna slavna pozadina u kojoj oskudijeva, a koju treba stvoriti barem rekonstrukcijom monarhijske prošlosti. Unatoč navedenom, suvremeni monarhisti mogu biti korisni jer nas podsjećaju na oprez i potrebu raspoznavanja prerusenih verzija monarhizma?

SUMMARY

THE MONUMENTALIZATION OF THE SERBIAN MONARCHY:
CONTEMPORARY DEBATES AROUND THE RESTORATION OF THE
MONARCHY IN SERBIA

The author shows one segment of contemporary restorative culture of memory in Serbia, monarchism. In this article the author, firstly, defines the general purpose of monarchy – the purest form of personal rule, secondly, briefly outlines the characteristics of modern Serbian monarchism, and thirdly, contemporary post-socialist Serbian monarchical culture. Serbian monarchism was functional in the 19th century, but became an anachronism after the First World War. Today, the desire to restore the monarchy reveals an attempt to solidify an unstable national identity.

Key words: Monarchy, Personal Rule, Political Culture, Converts